

Оволодіння курсантами вміннями і навичками самостійної пізнавальної діяльності завжди було умовою підтримання належного стану освітнього процесу у Військовій академії. Наразі потреба в цьому в багато разів зростає через особливості навчання в умовах російської військової агресії. Досвід науково-методичної роботи викладачів нашої кафедри, авторів, дозволяють запропонувати наступні рекомендації щодо методичного забезпечення для активізації самостійної роботи курсантів. На нашу думку основними складовими необхідних умов активізації самостійної пізнавальної діяльності курсантів, є наступні [1, с. 135-136]:

- завдання на самостійну роботу курсантів повинні бути максимально узгоджені структурно-логічними зв'язками з іншими навчальними дисциплінами та не перевищувати обсягу, який здатний виконати середньо встигаючий курсант;
- кафедри повинні мати розвинуту сучасну матеріально-технічну базу, інформаційно-комунікативне забезпечення (електронні посібники, тренажери);
- потрібний психолого-педагогічний супровід виконання самостійної роботи науково-педагогічними працівниками кафедр і командирів навчальних підрозділів;
- чітко організована систематична робота воєнно-наукових гуртків, неформальне проведення предметних олімпіад, конкурсів, тощо;
- необхідний особистісно-орієнтований підхід в організації та реалізації освітнього процесу з орієнтацією на кращих курсантів-лідерів в навчанні та їхню допомогу іншим.

Авторами успішно впроваджена система постійного індивідуального моніторингу успішності навчання курсантів, яка дозволяє вчасно виявляти наявні проблеми активізації самостійної пізнавальної діяльності курсантів та вживати необхідні відповідні заходи на їхнє усунення.

Список літератури

1. Шевченко С., Горліченко М., Буренкова К. Методи підвищення рівня самостійної роботи курсантів військової академії. Педагогічні науки: теорія та практика, Запорізький національний ун-т, видавничий дім “Гельветика”, Запоріжжя, 2023. No 3(47). С. 131-138.

2. Аксьонова О. Організація самостійної роботи курсантів при компетентісно орієнтованій освіті. Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського. Миколаїв, 2018. No 4(63). С. 12–17.

УДК 340.12

Загородня А. А.

д. пед. наук, професор,
головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти,
Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України

СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ІДЕЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ 1917-1991 РР.

У зв'язку з глобалізацією як визначальним процесом розвитку сучасної цивілізації виникає гостра проблема національної ідентичності; процеси національного будівництва, етнічного відродження детермінують формування культурного багатоманіття.

Цінним у цій площині є звернення до соціально-антропологічних ідей науковців в українській філософії освіти 1917-1991 рр. як відповідного типу і способу мислення. Нашу увагу акцентовано увагу на процесі становлення української національної ідентичності як важливого чинника розвитку нації та держави. Важливим аспектом в окресленій площині є розкриття соціально-антропологічних закономірностей

протікання процесу взаємодії в системі “людина-людина” через передачу суспільно-значущого досвіду від одного покоління до іншого. Соціально-антропологічний підхід дозволяє проаналізувати: еволюцію взаємодії людини, природи, суспільства в історичному, соціальному, національному контексті; феномен національної ідентичності, його співвідношення з ідентичністю етнічною; виокремити чинники та механізми формування національної ідентичності; дослідити стан, проблеми та перспективи формування національної та етнічної ідентичності в Україні, її ідентичності як країни та держави в умовах глибоких суспільних трансформацій.

Доведено, що письменники XIX і XX століть відігравали виняткову роль у творенні новочасної української національної ідентичності. Вони доводили, що як історичний феномен нація є соціокультурною, економічною, політичною та комунікативною єдністю людей, що забезпечує їм цивілізоване життя в межах світової спільноти. Нація створює життєздатне суспільство й державу, які гарантують його безпеку та життєві інтереси. У сучасному світі саме нація виконує функцію носія мети (національна ідея) розвитку суспільства в цілому. Сьогодні все більша кількість дослідників визнає, що усвідомлення національної ідентичності, культурної самобутності, національної спадщини, історичних коренів та творчого потенціалу суспільства разом з іншими важливими чинниками є однією з рушійних сил розвитку нації і, зокрема держави. Тому формування національної ідентичності – це процес самовизначення людини і у реальних, і у символічних конструктах етнічного та національного простору.

Період з 1917 по 1991 рр. знаменується значним піднесенням проблеми осмислення національної ідентичності в соціально-антропологічних вченнях філософів, педагогів та науковців. Тому розуміння національної та етнічної ідентичності, ідентичності країни та її діаспори залежить від поняття нації. Ще М. Грушевський зазначав важливість дослідження тих спільнот, які в історичній ретроспекції забезпечували ідентичність і життєдіяльність народів. На його думку, в історіософії “... головна увага повинна бути перенесена з історії держави на історію народу, суспільності. Політичне, державне життя, розуміється як чинник важливий, але поряд нього існують інші чинники – економічний, культурний, що мають часом менше, часом більше значення від політичного, але в кожному разі не повинні лишатись в тіні поза ним” [1]. Процес становлення загальноукраїнської ідентичності визначається історією формування українства, схему якого М. Грушевський визначив так: Київська Русь була не спільною державою східних слов’ян, а українською, спадкоємцем її була Галицько-Волинська держава. Після литовського й польського панування на українських землях українці відновили свою державу вперше за Хмельницького, а опісля – в Українській Народній Республіці 1917 р. Назва ж “українська нація”, за свідченням Ю. Липи, вперше була вжита за часів Б. Хмельницького [1].

Різноманітні аспекти соціально-антропологічних ідей освіти і виховання в осмисленні науковців, педагогів та філософів, висвітлені у працях: В. Артюх (філософія екзистенціалізму) [9]; І. Аносов (антропологічний підхід процесу виховання як фактор гармонійного розвитку особистості) [8]; А. Возняк (філософські питання антропогенезу) [10]; С. Грабовський [11] (антропологічний код української культури і цивілізації) та ін.

Аналіз соціально-антропологічних ідей щодо національної ідентичності в українській філософії освіти потребує міждисциплінарного підходу: вже сама тема лежить на перетині історії культури та культурної антропології, історії ідей та історії політичної думки, соціології та політології. Привертають увагу різні дискурси як

приклади втілення ідеологій, зокрема національних, а також те, як по-новому визначають культурну та національну ідентичність, врешті, які висувають постулати.

Письменники XIX і XX століть відігравали виняткову роль у творенні новочасної української національної ідентичності. Слова Драго Янчара про тожсамість його народу, яку за “браком реальних історично-політичних сил” утверджували “культура та література”, можна застосувати й до української ситуації. [9]. Тут досить навести найяскравіші приклади: роль поезії Шевченка, Франка й Лесі Українки в тому процесі; модерніст Володимир Винниченко як перший прем’єр незалежної Української Народної Республіки; суспільний резонанс і політичний вимір літературної дискусії, що її започаткував Микола Хвильовий; суспільна та національна місія шістдесятників; врешті, роль, що її відіграли культурні діячі напередодні проголошення незалежності (поети Іван Драч як голова Народного Руху України, Дмитро Павличко та Павло Мовчан як лідери руху за повернення прав українській мові, театральний режисер Лесь Танюк як голова товариства “Меморіал”). Безперечно, дебати про ідентичність літератури, культури та нації, під час яких кристалізувалися різні візії українськості, відбувалися не лише серед інтелектуалів: вони поширювалися далі, зокрема, завдяки публічному дискурсові, пресі, телебаченню, радіо та інтернету. Саме тому, визначальною засадою формування загальноукраїнської ідентичності є консолідація суспільства довкола цінностей українства. Адже для свого політичного, соціального, економічного та, зрештою, і військового становлення українське суспільство потребує колективної пам’яті, колективної моралі, колективних цінностей. Для України, як справедливо зазначає О. Литвиненко, характерною особливістю розвитку протягом усіх років її незалежності була і, на жаль, залишається відсутність базового суспільного консенсусу щодо ідей і напрямів майбутнього розвитку [2]. Отже, теоретико-методологічне осмислення процесу становлення української національної ідентичності як важливого чинника розвитку нації та держави в частині соціально-антропологічних ідей української філософії освіти на сучасному етапі є особливо актуальною.

Список літератури

1. Грушевський М. Звичайна схема “руської” історії й справи раціонального укладу історії східного слов’янства // Вивід прав України. К., 1991. С. 11.
2. Литвиненко О. Українська національна безпека: стислий нарис // Стратегічні пріоритети. № 2. 2011. С. 123.
3. [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.pravda.com.ua/articles/2009/05/21/3959372/
4. Загородня А. А. Соціальна антропологія в контексті освіти та виховання особистості (друга половина XIX століття) як чинник сучасних освітніх змін. Наука і техніка сьогодні. 2022. 11 (11). С. 95-106.
5. Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження / К. : “К.І.С.”, 2011. С. 184.
6. Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт. – К. : Основи, 1994. – С. 49, С. 169.
7. Загородня А.А. Теоретико-методологічні засади осмислення соціально-антропологічного коду української філософії освіти в основі концепції людини М. Шлемкевича. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Одеса : Видавничий дім “Гельветика”, 2023. Вип. 86. С. 12-16. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2023.86.1> URL: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2023/86/1.pdf> <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/86-2023> <https://lib.iitta.gov.ua/735222/>

8. Стегній О. Динаміка просторово-територіальної самоідентифікації населення // Український соціум. 2004. № 2(4). С. 67.

9. D.Jančar, Terra incognita, przeł.J. Pomorska, Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa, 1993. s. 42.

Майборода В. О.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 014 Середня освіта,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,

Астахова Л. Є.

кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри ботаніки, біоресурсів та збереження біорізноманіття,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ

Ідея технології проблемного навчання не нова. Найвидатніші педагоги минулого завжди шукали шляхи перетворення процесу навчання на цікавий процес пізнання, розвитку розумових сил і здібностей учнів. Зокрема, це такі як Я. А. Коменський, Ж. Ж. Руссо, І. Г. Песталоцці, Ф. А. Дистерверг, К. Д. Ушинський та ін. [1]. Проблемне навчання виникло в педагогіці як закономірний результат навчання, досягнення належної практики викладання й теорії навчання разом з традиційною формою навчання. Це ефективний засіб як загального, так й індивідуального розвитку учнів [2].

У XXI столітті ідеї технології проблемного навчання набули інтенсивного розвитку та поширення в освітній практиці. Однією з актуальних проблем сьогодення є потреба активізації діяльності учнів у процесі навчання. Саме проблемне навчання являє собою систему науково обґрунтованих методів та засобів, які застосовуються у процесі розвиваючого навчання, і передбачає активну самостійну діяльність учнів при вирішенні проблемних ситуацій. В ході такої діяльності відбувається інтелектуальний і творчий розвиток учнів, в результаті якого вони засвоюють нові знання, розвивають пізнавальні інтереси, формують творче мислення [3].

Проблемне навчання пов'язане із пошуком, тому передбачає розтягнуте у часі вирішення завдання. Учень потрапляє в ситуацію, в якій він повинен проявити творчість. Він постійно думає над вирішенням проблеми і не виходить із цього стану, поки не вирішить. Саме за рахунок цієї незавершеності формуються міцні знання, навички та вміння.

Проблемна ситуація є основним елементом технології проблемного навчання, за допомогою якого розвивається думка, пізнавальна потреба учнів, активізується мислення. Проблемна ситуація у процесі навчання передбачає, що суб'єкт, в ролі якого виступає учень, намагається вирішити важкі для нього завдання, але для цього у нього не вистачає даних і він повинен сам їх шукати. Така ситуація характеризує психологічний стан учня, що виникає у процесі виконання навчального завдання, стимулюючи до пошуку нових знань та способів діяльності.

Проблемну ситуацію можна створювати на різних етапах уроку: під час вивчення і закріплення нового навчального матеріалу, узагальнення вивченого, перевірки та оцінювання знань. При цьому проблемну ситуацію можна створювати запитаннями, завданнями, вправами, задачами та іншими прийомами. Прикладами запитань можуть